

"كارل پوپەر" و ئەندىشى دادپەرەرى

بەھرام موھى

لە فارسييەو: رەزا مەنوجەھرى

لەدرېژەى بەداواچوون لەسەر باسى دادپەرەرى دەگەيدىنە سەدەى بىستەم و باس لە بىروپاكانى كارل رايمۇند پوپەرى فەيلەسوفى ئىنگىلىزى بەرەچەلەك نەمسايى دەكەين. پوپەر لەگەل دەركەوتنى حكومەتە تۆتالىتارەكان لە ئەوروپادا دوو نووسىنى گىرنگ، واتە «كۆمەلگەى كراو و دوژمنەكانى» و «ھەژارىيە ميژووگەرايى»، كە بناغەى فەلسەفەى سياسىيە پوپەر پىكىدەھيەن، بىلاوكردەو. ئەو دوو كىتەبە ھەولەى پوپەر بۇ بەرگى لە ئازادى و پووبەروبوونەوھى شەپو تاراندى و دوورخستەوھى ئەندىشە سياسىيە تۆتالىتار و دەسەلاتخوازەكان دەخاتە پوو.

پوپەر، ئەو بىرمەندانەى، كە رامانەكانيان بەكردەو لە خزمەتى دەسەلاتە سەرەپو و لاسارەكاندا بوو و پىگايان بۇ حكومەتە ملھوپەكان خۆش كردەو، بە «پىغەمبەرە درۆينەكانيان» ناودەبات و جەخت لەو دەكاتەو، كە دەبىت ئىمە بۇ پەخنەگرتن لە كەلەپوورى كولتورىيە خۇمان بەروونى قسە بكەين واز لە خوى بەرگىكردن لە گەورە پىاوان بەيەن، چونكە ھەندىك لەو گەورە پىاوانە بە پەلاماردان و ھىرشكردنە سەر ئازادى و ئاوەز تووشى ھەلەى گەورە بوون و ھىشتا زالبوونى ئەندىشەكانيان بوو بە ھەويىنى سەرلەيشىواندن و گومپرايى مرقەكان. لە نووسىنەكانى پوپەردا بە وردبىنيەكى ھەلسەنگىنەرانەو بەرھەمى «پىغەمبەرە درۆينەكان» پەتدەكرىتەوھو لەئەنجامدا لە بەرامبەر دادوورىيە دادگەى ئاوەزدا دادەنرەن. ئەفلاتۇن و ھىگىل دوو بىرمەندن، كە پوپەر ئەوان بەشايانى سەرکۆنەو سەرزەنشەتكردى زۆر توند دەزانىت و ئەندىشەكانيان بەو دەزانىت، كە لە

خزمه تی دژایه تیکردنی ئازادی و بهرز راگرتنو هه لکشانی سیستمه تۆتالیتاره کاندایه . کارل پۆپهر مارکسیزمیش وهک هه ولێک له پینا و بنیاتنانی جیهانیکی باشتتر به یه کیک له هه له گهره مروییه کان ده ژمیریتو له هه لسه نگانندی بیروراکانی مارکسدا ئامازه بۆ ئه وه ده کات، که پیشبینهییه کانی مارکس سه بارهت به داها توی «سیستمی سه رمایه داری» به هه له دره چوونو ئه و تیورییه ی مارکس به دینه هات، که ده لیت له گه ل گه شه ی سه رمایه داریدا، رۆژانه و به شیوه یه کی پروو له زیاد بوون کرێکاران پروو به پروو هه ژاری و چه ره سه ری ده بنه وه و چینه ناوه پراسته کانی ده چنه ناو لیشاوی گهره ی کرێکارانه وه . پۆپهر له و بره وایه دایه مارکس له و بانگه شه یه دا تووشی پارادۆکسیکی (دژبه یه کبونیکی) ناوخوی بوو ته وه ، چونکه ناکریت له لایه ک به شیوه یه کی به رده وام پرژهی به ره مه یئانی کالآ زیادو بهرز بکریته وه له لایه کی دیکه وه بانگه شه ی ئه وه بکریت، که به رده وام له شکره ی هه ژاره کان و نه داره کان پروو له زیادبوون ده کات، که واته کئ ئه و پرژه زۆره له کالآی به ره مه هاتوو به کار ده یئیت؟

پۆپهر هه لده ستیت به به رگریکردن له ده ستکه وته کانی دیموکراسی لیبرال و وپرای په خنه گرتن له لاوازییه کانی، دیموکراسی لیبرال به دادپه ره وانه ترین و باشتترین سیستم هه لده سه نگینیت که تا کو ئیستا له میژوی مرۆفایه تیدا به دیهاتوو ه . له پروانگه ی پۆپهر وه هه موو ئه و سیستمانه ، که به درپژایی میژوو به لینی به هه شتیان له سه ر زه ویدا به مرۆفاه کان داوه ، له ئه کامدا دۆزه خیان لیکه وتوو ته وه ، به لام دیموکراسی تاکه سیستمه ، که ده توانیت به ته نها له سه ر هه ول و ویستی خودی خه لک له سه ر پئ بمینیته وه . پۆپهر له و بره وایه دایه گهر بریار بیت جگه له ئازادی، «دیموکراسی ئابووری» ییش (دادپه ره ری کۆمه لایه تیش) پیکبیت، هه ره مان «ئازادیی پراوله تی (مورالیی) پروت» تاکه گهره نتی به دیهاتنیه تی . پۆپهر رایده گه یه نیت، مارکس له بۆچوونیک ساولیکانه دا ده ولت به ئامرازی سه رکوتی چینی ده سه لاتدار هه لده سه نگینیت و به لینی پروخان و هه لوه شانده وه ی ده ولت له کۆمه لگه یه کی بئ چیندا ده دات، به لام مارکس هه رگیز له و مه ته له ی ئازادی تینه گه یشت که ده ولت ده توانیت چ خزمه تیک بۆ دابینکردنی ئازادی و مرۆفایه تی بکات، یان ده بیت چ خزمه تیک بکات و جیبه جیبه شیانی بکات . به پیزی بۆچوونی پۆپهر ده بیت له ریگه ی جیگریکردنی ئازادییه وه ده سه لات کۆنترۆل بکریتو ئه و ده سه لاته ش مالی بکریت . پاشان ده کریت له ریگه ی پیکه یئانی ده زگاگه لیک له چوارچیه ی سیستمی دیموکراتیکدا ده سه لاتی ئابووریش کۆنترۆل بکریت و ریگه له کۆتوبه ندرکردنی (یه خسیرکردنی) مرۆفاه کان بگرییت، به لام به له ده سه تچوونی ئازادی ته نانه ت یه کسانیی نیوان زیندانیه کانیست نامینیت .

ئه وه ی به شیوه یه کی دیاریکراو په یوه ندیی به باسی دادپه ره رییه وه هه یه ، پۆپهر له به رگی یه که می «کۆمه لگای کراوه دوژمنه کانی» دا و له ژیر ناو نیشانی «ئه فسوونی ئه فلالتۆن» ده ست ده کات به هه لسه نگانندی روانگه کانی (ئه فلالتۆن)، فه یله سو فی کلاسیکی یۆنان و زۆر به تووندی «دادپه ره ری تۆتالیتار» ، که ئه فلالتۆن ئامازه ی پیده کات، سه رکۆنه ده کات . هه ره ها پۆپهر ئه وه به یاد ده یئیته وه ئه و تیگه یشتنه ی ئه فلالتۆن له کاتی کدا یه ، که چه مکی دادپه ره ری له میشکی ئیمه دا به مانای دابه شکردنی یه کسان و وه کیه که له به رپر سیاریه تی هاو لاتی بووندا، واته دابه شکردنی سنووردانه کانی ئازادی، یه کسان له به رامبه ر یاسا و بیالیه ن بوونی دادوه ره کانی سیستمی دادوه ری، ئه فلالتۆن ئه و چه مکه (چه مکی دادپه ره ری) به مانای به رژه وه ندی و سوودی چینه یه تی تیده گات .

به پيی بۆچوونی پۆپەر تیگه‌یشتنی مرفدۆستانه له‌سه‌ر دادپه‌روه‌ری له‌و مانایه‌دايه، که وه‌کیه‌کی له‌ناو مرفه‌کاندا بچه‌سپیت و ئیمتيازی «سروشتی» بسپرته‌وه، تاکه‌گه‌رایي بپاریزرت و له‌ئه‌نجامدا به‌رگریکردن له‌ئازادی هاوولاتیان به‌ئهرکی ده‌ولت بزاندت. پۆپەر له‌و بپروایه‌دايه ئه‌فلاتۆن له‌به‌رامبه‌ر هه‌ریه‌ک له‌و داخواییه‌ سیاسییانه‌ بئه‌مايه‌ک داده‌نیت: بئه‌مای له‌پیشدا بوونی سروشتی، بئه‌مای تۆتالیتاری و ئه‌و بئه‌مايه‌ که ده‌بیت پشتیوانی و به‌هێزکردنی ده‌ولت ئه‌هرکی تاک بیت.

پۆپەر له‌ گه‌پان به‌دوای سیستمیکی دادپه‌روه‌رانه‌ی سیاسیدا ئه‌و پرسیاره‌ کلاسیکییه‌ی ئه‌فلاتۆن له‌سه‌ر ده‌ولت، که ده‌لێت «ده‌بیت کێ حکومه‌ت به‌پۆیه‌ ببات؟» به‌ پرسیاریکی ناراست ده‌زانیت. پۆپەر له‌و بپروایه‌دايه پرسیاریکی له‌مشیه‌یه‌ له‌سه‌ر بئه‌مای بۆچوونیکی ده‌سه‌لاتخووانه‌یه‌و وه‌لامیکی مه‌رجه‌یه‌ت ئاسای ده‌وێت. هه‌ر له‌مه‌روه‌وه‌ پرسیاریکی له‌مشیه‌یه‌ وه‌لامی کلاسیکیانه‌ی به‌دوای خۆیدا هێناوه، بۆ نمونه «ده‌بیت چاکترینه‌کان حکومه‌ت به‌پۆیه‌ ببه‌ن» ، یان «زاناو بیرمه‌ندان» ، یان له‌ باشترین دۆخدا «ده‌بیت زۆرینه‌ حکومه‌ت به‌پۆیه‌ ببات». پۆپەر له‌و بپروایه‌دايه جیگای سه‌رسوهرمان نییه، که ئه‌و وه‌لامه‌ پیشکه‌شکراوانه‌ نه‌ک ته‌نها هه‌ندیک ناکوکییان له‌گه‌ل خۆیاندا هێناوه، به‌لکو له‌ دوایدا گۆراون بۆ ئه‌لته‌رناتیفیکی بێماناوه‌که‌که‌ک نه‌هاتووێ وه‌ک «حکومه‌تی کریکاران، یان سه‌رمایه‌داران» و... ده‌کریت به‌کورتی بگوتریت، که له‌لای پۆپەر و له‌ بواری به‌پۆیه‌بردنی حکومه‌تدا پرسیار «کێ» له‌ئارادا نییه، به‌لکو پرسیار «چۆن» له‌ئارادا یه‌. هه‌ر له‌مه‌روه‌وه‌ پۆپەر له‌ به‌رامبه‌ردا پیشنیاز ده‌کات، که باشتر وایه‌ پرسیاریکی خاکیانه‌تر له‌بری پرسیاره‌ کلاسیکیه‌که‌ی ئه‌فلاتۆن سه‌باره‌ت به‌ ده‌ولت بکه‌ین و ئه‌ویش ئه‌وه‌یه، که بپرسین «ده‌توانین چی بکه‌ین تاکو ده‌زگا سیاسیه‌کانمان به‌جۆریک ریکبخه‌ین، که ده‌رفه‌تی زیان پێگه‌یاندن له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتداره‌ خراپه‌ نه‌شیاوه‌کانه‌وه، که ژماره‌شیان زۆره‌، بگه‌یه‌نینه‌ لانیکه‌م». پۆپەر له‌و بپروایه‌دايه، که به‌بێ گۆراون له‌ دارپشتنه‌وه‌ی ئه‌و پرسیاره‌ ئاماژه‌ پیکراوه‌دا، هه‌رگیز ناتوانین بگه‌ینه‌ تیۆریه‌کی ئاوه‌زیانه‌ سه‌باره‌ت به‌ ده‌ولت و ده‌زگاکانی ده‌ولت و سیستمیکی سیاسیی دادپه‌روه‌رانه‌ به‌دیبه‌ینی، که‌واته‌ ده‌بیت له‌بری ئه‌و پرسیاره‌ ئه‌فلاتۆنییه‌، که «ده‌بیت کێ حکومه‌ت به‌پۆیه‌ ببات؟»، خاکیانه‌ بپرسین «کام شیوه‌ی حکومه‌ت ریگا ده‌دات، که بتوانین حکومه‌تیکی مله‌ور، یان هه‌ر حکومه‌تیکی دیکه‌ی خراپ به‌بێ خۆینپشتن وه‌لا بنیین؟». به‌مجۆره‌ ده‌کریت ئه‌و ئه‌نجامه‌ به‌ده‌ست بیت، که دیموکراسیه‌ی ئه‌مپروش وه‌ک دیموکراسیه‌ی ۲۵۰۰ سالی پیش ئیستا له‌ ئه‌سینا هه‌ولیکه‌ بۆ پیکه‌ینانی ئه‌و جۆره‌ حکومه‌تانه‌، که ده‌بیت پیش له‌ به‌رزبوونه‌وه‌ هه‌لکشانیه‌ مله‌ور و دیکتاتۆری بگرت.

پۆپەر ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ش ده‌کات، که دیموکراسیه‌ی به‌ مانای «ده‌سه‌لاتی خه‌لک» ماناوه‌ ناویکی فریوده‌رانه‌یه‌، چونکه‌ له‌ هیچ شوینیکدا خه‌لک ده‌سه‌لاتدار نییه‌، یان حکومه‌ران نییه‌ و نابیت ده‌سه‌لاتداریش بیت. چونکه‌ به‌ ئاسانی حکومه‌تی زۆرینه‌ ده‌توانیت ببیت به‌ خراپترین جۆری مله‌وری و دیکتاتۆری و به‌ته‌واوه‌تی مافی که‌مینه‌ نه‌هیلێت. به‌لام دیموکراسیه‌ ته‌نها فۆرمی حکومه‌ته‌، که سه‌رباری ناوه‌ فریوده‌رانه‌که‌ی و له‌ژێر گوشاری کیشه‌کان و دژواریه‌ کرداریه‌کاندا توانیویه‌تی ئه‌و ئامانجه‌ له‌به‌رامبه‌ر خۆیدا دابنیت، که به‌ نووسینه‌ی یاسا مه‌رجداره‌کان، ئایدیاکانی دادپه‌روه‌ری، مرفه‌یه‌تی و زیده‌تر له‌هه‌ر شتیک ئازادی له‌ چوارچیه‌وه‌ی یاسامه‌ندبووندا به‌ینیته‌ دی، هه‌لبه‌ت تاکو ئه‌و شوینه‌، که گونجاو و ریگه‌پیداوه‌ بیت. به‌پيی ئه‌و بۆچوونه‌ بیت ده‌کریت بوتریت دیموکراسیه‌

له روانگه ی پۆپه ره وه نهک دهسه لاتی خه لکه، به لکو ئاماده کردنی ده زگایه که بۆ پرویه پروبوونه وه له گه ل دیکتاتوریدا. دیموکراسییه کان له هه ولدان تاکو به سوودهرگرتن له یاسا مه رجداره کان و دامه زراوه دروستکراوه کان پێگری له وه بکه ن که دیکتاتوریی سهر بهرز بکاته وه، گه رچی هه موو کات ئه و هه ولانه نزیک نه بوونه ته وه له سه رکه و تن.

پۆپه ر بۆ ده ستنیشان کردنی هه لسه نگانندی سیستمی سیاسی ئازاد (کراوه)، باسی ئه وه ده کات ئه و سیستمه له پرووی سیاسییه وه ئازاده، که ده زگا سیاسییه کان له پرووی کردارییه وه ئه و ده رفه ته بۆ هاوولاتییه کان بپه خسی ئیت، کاتییک که زۆرینه بتوانیت ده سه لاتداره کان به بی خوی نپرشتن وه لا بنیت. له مانایه کی دیکه دا ئیمه کاتییک له پرووی سیاسییه وه ئازادین، که بتوانین ده سه لاتداره کانمان به بی خوی نپرشتن لابدهین و تاکو ئه و کاته، که ده رفه تی له و شیوه یه مان له به رده ستدا بیت پیویست ناکات له وه نیگه ران بین کئ ده سه لاتی به ده سه ته وه یه . پۆپه ر سیستمیکی سیاسی له و شیوه یه، که له دیموکراسییه کان رۆژئاوا دا بوونی هه یه ناو ناوه «کۆمه لگه ی کراوه». جگه له تایبه تمه ندیی هه لسه نگی نه رانه، گرنگترین تایبه تمه ندیی کۆمه لگه ی کراوه مملانیی ئازاده له سه ر تیورییه زانستییه کان و شه فافیه ته له مه یدان به رفراوانه کانیدا. کۆمه لگای کراوه خالی به رامبه ری کۆمه لگای داخراو و تۆتالیته ره، که تیایدا له بریی مملانیی سه ره به سه ت و ئازادانه له سه ر تیورییه زانستییه کان، سیستمیکی ته وا و کامل له سه ر بپوا ئایدۆلۆژییه کان، که بانگه شه ی مۆنۆپۆلکردنی راستیی هه یه، زاله . له کۆمه لگای کراوه دا شیوازی په خنه ی ئاوه زگه رایانه نابیت هۆی له ناوچوونی په خنه گر، هه ره ها توندوتیژی له سپینه وه ی (کوشتنی) بۆچوونی پیچه وانه، یان بۆچوونی رکابه ره کاندای رۆلی نییه . په خنه به دووره له توندوتیژی، چونکه ریگا بۆ دۆزینه وه و کردنه وه ی ئاوه ز ده کاته وه .

پۆپه ر بۆ به رگریکردن له دیموکراسی لیبرال رایده گه یه نییت: ده بیت له خۆمان بپرسین دوا پاپۆرتو ئه نجامی چاکه و خراپه، که سیستمی دیموکراسی لیبرال تاکو ئیستا بوویه تی چۆنه؟ ئایا چاکه کان سیستمیکی له و جۆره زیاتره، یان زاتره به سه ر خراپه کانیدا؟ پۆپه ر ئه وه شی بۆ زیاد ده کات: گه رچی دیموکراسی باشترین سیستم نییه، که شایانی ویناکردن بیت له پرووی لۆژیکییه وه باشترین سیستمی گونجاو نییه، ده کریت له زۆربه ی بواره کاندای باشتر بکریت، یان ده بیت و پیویسته باشتر بکریت، به لام ئه و سیستمه له پرووی میژووییه وه باشترین سیستمی سیاسییه که تاکو ئیستا پیمان پیبردوه . ئه و قسه یه به و مانایه نییه که نابیت په خنه له و سیستمه بگرین. له بنه په تدا دیموکراسی به په خنه زیندوو راده گیری ت و ناکریت هه میسه ده ستکه وته کان به وه بزاندی، که ناگه پیتته وه بۆ دواوه وه . هه میسه ئه و مه ترسییه بوونی هه یه که سیستمی دیموکراسی ئه وه ی به ده ستی هیناوه به خیرایی له ده ستی بدات.

پۆپه ر له نووسراویکی دیکه ی گرنگیدا به ناو نیشانی «گومانه کان وره تکردنه وه کان» بۆ پروونکردنه وه ی تیگه یشتنی خۆی له سه ر دادپه ره ری، ده گه پیتته وه بۆ باسکردن له سه ر سه ره تاو رچه شکینیه کان لیبرالیزم و تیژی جۆر و جۆر له و باره یه وه پێشکه ش ده کات. به پیی بۆچوونی پۆپه ر ده ولت له بنه په تدا نه گریس (ئازاوه و خراپییه)، به لام خراپییه کی پیویسته . نابیت ده ره تان و بواری (ده سه لاتی) ده ولت زیاتر له وه بیت که پیویستییه کان ده یخواریت. پۆپه ر له و بریویه دایه بۆ نیشاندانی پێژهی ئه و خراپییه پیویست ناکات په نا بۆ تۆماس هۆبز به به ین و مرۆف به گورگی مرۆف بزاندین. ته نانه ت ئه گه ر مرۆف به دۆستی مرۆف، یان مرۆف به فریشته ی مرۆف بزاندین، ئه وه دیسانه وه له جیهانیکی

لهو شپوهیه دا مروقی لاوز و مروقی بههیز بوونیان ده بیټ، به لآم له راستیدا له جیهانیکی لهو شپوهیه دا مروقه لاوزه کان نهو مافه یان نییه، که تاکه بههیزه کان (دهسه لاتداره کان) قبولیان بکنو بههوی بهزهیی و نهرمییان بو قبولکردنیان سپاسگوزاری بههیزه کان بن. چونکه (نه گهر بریار بیټ) هر کهس - چ لاوز، یان بههیز - لهسه ر نهو بوچوونه بیټ، که هر تاکیکی مروقی مافی ژیانی ههیه، ئیدی پیویسته داکوکی له مافه کانی بکریټ، (ئیدی) بویه پیویستی بوونی دهولت به فرمی دناسینټ، دهولته تیټ، که ده بیټ مافی هه موان پاریژیتو داکوکییان لهسه بکات.

پوپهر له درپژدها نهوه راده گه یه نیټ پیشاندانی نه م بهسه، که دهولت له هه مان کاتدا مهترسییه کی هه میسه یی و به رده وامه، کاریکی قورس نییه، چونکه گومانی تیدا نییه نه گهر دهولت بهیوت نهو نه رکانه، که پیی سپردراوه جیبه جییان بکات، ده بیټ دهسه لاتو بواری له یه که بهیه کی هاوالاتیان و ته نانهت گروپه کومه لایه تیه کان زیاتر هه بیټ. نهو ریوشوینانه، که بیریان لیده کهینه وه بو رووبه و بوونه وه له گه ل مهترسیی خراب به کارهینانی نهو دهسه لاتو بواری پیدانه نه وهیه، که بو نهو مه بهسه ده زگا و ریخرا و پیکبهینین، به لآم هیچیه که له وانسه ناتوان به ته واوه تی نهو مهترسییه بره ویننه وه، یان نهو مهترسییه نه هیلن. ئیمه هه میسه ناچارین به های پاریزگاریکردن له مافه کان به دهولت بدهین. نهویش نه که ته نها به دانی باج به دهولت، به لکو ته نانهت به به های نهو سوکایه تیکردنه، که بههوی خو به زلزانینو له خو بایی بوونی دهسه لاتدارانه وه که به رامبه رمان به کاری دههینن، به لآم گرنگ نه وهیه نهو به هایه که دهیدهین زور زیاد و له راده به دهر نه بیټ.

به پای پوپهر دیموکراسی ناتوانیتو ناشبیټ له به رامبه ر مافی هاوالاتیاندا چاکه کاری بکات. له راستیدا دیموکراسی به ته نها خو ناتوانیت کاریک ریخبخات، یان به جی بگه یه نیټ. ده بیټ چاکه کاری له لایه ن هاوالاتیان وه نه نجام بدریټ. دیموکراسی هیچ نییه جگه له چوارچیوهیه کی گونجاو بو کار و کردهی مروقه کانو نابیت ریگا به خومان بدهین دیموکراسی و نازادی به مانا، یان وهک ئاسوده یی و په رجووی ئابووری بزانی. هه له یه کی گهره یه بانگه شهی نه وه بو خه لک بکهین، که نازادی بو هه موان ئاسوده یی و دیموکراسی بو کومه لگا به خششی ئابووری له گه ل خو دی دههینیت. هه رگیز نازادی به مانای ئاسوده یی و به خته وه ریی یه که بهیه کی مروقه کان نییه. رهنگه نهو بابه ته تا راده یه کی زور په یوه ندیی به چانسو بهخت، یان رهنگه به شپوهیه کی ریژه یی په یوه ندیی به توانایی و هه لو کارچاکی (فه زیله تی) دیکه وه هه بیټ. ده بیټ به شپوهیه کی واقعینانه سنوره کانی دهولته تی ئاسوده ره چاو بکهینو کاریکی ترسناکه نه گهر به رپرسیاریه تی مروقی سه بارهت به خودی مروقه که وه دوروبه ره که ی له مروق بسه نریته وه، یان کیشمه کیش و ململانیکانی ژیان بو مروقیکی لآو (گه نچ) زور ئاسان بکهین، چونکه راسته وخو له نه نجامی نه مانای به رپرسیاریه تی تایبهت به کهسه کان، ده کریټ مانای ژیانیش له لای مروقه کان له دهست بجیت.

پوپهر لهو بره وایه دایه ده کریټ سه بارهت به دیموکراسی و نازادی بگوتریټ، که باشترین حالته نه وهیه تا راده یه کی دیموکراسی و نازادی توانای تایبه تی تاکه کان بو ئاسوده بوونیان بههیزتر دهکن. که واته نابیت ئیمه نازادی له بهر نهو هوکاره هه لبرترین که چاوه روانیی ژیانیکی ئاسوده یی لیبکهین، به لکو ده بیټ له بهر نهو هوکاره بیټ که نازادی بو خو ی پاساوی به هاکانه و ناکریټ هه رگیز تا کو ئاستی به ها مادیهی کان دابه زینریټ. له مروه وه پوپهر نهو قسه یه ی فه یله سوفی یونانی کون دیموکریټوس به یاد دههینیتته وه که ده لیټ: «ژیانای هه ژاری و که م دهستانه له دیموکراسیدا باشتره

له ژياننېكى دهولمه‌ندانه له حكومه‌تېكى ديكتاتوريدا، چونكه نازادى له كۆيلايه‌تى باشتره»، پۆپه‌ر ئه‌وه‌شى لى زياد ده‌كات، ئيمه نازادىي سياسىمان بۇ ئه‌وه هه‌لنه‌بژاردووه كه به‌لئىنى ئه‌مه، يان ئه‌وه‌مان پېده‌دات، به‌لكو بۇ ئه‌وه‌مان هه‌لبژاردووه، كه تاكه فورمى مروىي پېكه‌وه ژيان له نيوان تاكه مرويه‌كاندا مه‌يسه‌ر ده‌كات، تاكه فورم، يان شيوازه، كه ده‌توانين به‌ ته‌واوه‌تى به‌رپرسياريه‌تى خو‌مانى تيدا له‌ئسه‌ستو بگرين، به‌لام ئايا ده‌توانين ئه‌و ده‌رفه‌تو توانايه، كه نازادى بۇ ئيمه‌ى ده‌سته‌به‌ر ده‌كات به‌يئىنه‌دى؟ ئه‌وه‌ش په‌يوه‌ندىي به‌ زور هوكاره‌وه هه‌يه‌و له هه‌مووشيان زياتر په‌يوه‌ندىي به‌ خو‌مانه‌وه هه‌يه .

پۆپه‌ر به‌يادى ده‌هينئيه‌وه، ئيمه له‌به‌ره‌وه ديموكرات نين، كه هه‌ميشه هه‌ق به‌ زورينه‌ بده‌ين، چونكه كاتېك زورينه‌ بريارى له‌پيناو به‌رزه‌وه‌ندىي مله‌وپىو ديكتاتوريدا، ئيدى برپيار نييه (په‌يمان به‌وه نه‌دراوه) كه‌سيكى ديموكرات ده‌ستبه‌ردارى بيروپاكانى خو‌ى بيټ، يان له بيروپاكانى بكشيته‌وه . پۆپه‌ر زور به‌ بايه‌خه‌وه رۆلى ئه‌و ده‌زگاو ري‌كخراوانه، كه ريشه‌يان له نه‌ريته ديموكراتيه‌كانى كۆمه‌لكادا هه‌يه هه‌لده‌سه‌نگيئيتو يو‌توپيائى ليبرال، واته ئه‌و ده‌ولته‌ته، كه به‌شيوه‌ى ئاوه‌رگه‌رايانه‌و پشتبه‌ستوه به‌ بناغه‌يه‌كى به‌بى نه‌ريت، به‌ ئه‌سه‌تمى ده‌زانيت بيته‌دى . له‌لاى پۆپه‌ر ليبراليزم برپايه‌كه، كه پشتبه‌ستوه به‌ گۆرپانكارىيه ريفورمخوازه‌كانو كارى هيدى هيدى و هه‌نگاو به‌هه‌نگاو، نه‌ك پرۆژه‌و به‌رنامه‌يه‌كى شو‌رشگي‌رانه . پۆپه‌ر ئه‌وه‌ش به‌ياد ده‌هينئيه‌وه ئه‌و گروه له نه‌ريته ديموكراتىيه‌كان له‌ گرنگترينه‌كانن، كه چوارچيوه‌ ئاكارىيه‌كانى (گونجيدنراو له‌گه‌ل چوارچيوه‌ى ده‌زگايه‌كى ياسايى) كۆمه‌لكا پي‌كده‌هيننو وي‌ناى مانايه‌كى نه‌ريتيى دادپه‌روه‌رىو دابونه‌ريته‌و هه‌سته ئه‌خلاقيه‌كانن. ئه‌و چوارچيوه ئه‌خلاقىيه بناغه‌يه‌كه ده‌كرت له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مايه له هه‌ر شوينئيكدا پيوستى كرد ري‌كه‌وتنيكى دادپه‌روه‌رانه‌و ويژدانمه‌ندانه له نيوان حه‌زه‌كانو به‌رزه‌وه‌ندييه ناكۆكه‌كاندا ده‌سته‌به‌ر بكرت. بي‌گومان سروشتىيه ئه‌و چوارچيوه‌يه گۆرپانى به‌سه‌ردا بيټو گۆرپان قبول بكات، به‌لام گۆرپانكارىيه‌كانى تا راده‌يه‌ك هيدىو له‌سه‌رخو ده‌بيټ. هيج شتيك به‌ ئه‌ندانى تيكدانى ئه‌و چوارچيوه‌ نه‌ريته ترسناك نييه . هه‌نگاويكى تيكده‌رانى له‌و شيوه‌يه (هه‌ر وه‌ك ده‌ركه‌وتنى رژيمى ناسيؤنال سوسياليزم (نازى) له ئه‌لمانيا، به‌ ناچار (به‌ زور) ده‌بيته هوى پيشي‌لكردنو له‌ناوبردنى هه‌موو به‌ها مرويه‌كان.

پۆپه‌ر سه‌باره‌ت به‌ دادپه‌روه‌رىي كۆمه‌لايه‌تى له ئاستى جيهاندا رايده‌گه‌يه‌نيټ: ئه‌مپرو به‌هوى ده‌ستكه‌وته ته‌كنه‌لوژىيه‌كانو گه‌شه‌ى ئابوورى، ئه‌و هه‌له بۇ مرو‌قايه‌تى ره‌خساوه تاكو برسيتىو هه‌ژارى له جيهاندا بنه‌ر بكات، به‌لام گرفتى ديكه ري‌گره له‌به‌رده‌م ئه‌م كاره‌دا. پۆپه‌ر يه‌كك له‌و گرفتو ري‌گريانه به‌بوونى حكومه‌ته (ده‌سه‌لاته) سياسىيه گه‌نده‌له‌كانو مله‌وپه‌رگان له ولا‌ته گه‌شه نه‌كردووه‌كاندا ده‌زانيت. ئاماژه‌ش بۇ ئه‌وه ده‌كات هيشتا خه‌لك له زوربه‌ى ئه‌و ولا‌تانه‌دا به كام‌ل‌بوونىكى مورالىي ئه‌وتو نه‌گه‌يشتوون تاكو بتوانن چاره‌نووسى خو‌يان له‌سه‌ر ده‌ستى خو‌يان ديارى بكن.

سەرچاوه:

ئهم بابته سالى 2006 له دويچه فيله بلاوبووته‌وه‌و له‌م مالپه‌ره‌ى خواره‌وه وه‌رگي‌راوه .

<http://philosophers.atspace.com/falsofe.htm>